

УДК 336.71.:330.131.7

О.В. Ковальчук, аспірант Львівської комерційної академії

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ОПЕРАЦІЙНОГО РИЗИКУ В БАНКУ

У статті досліджені різні підходи до класифікації операційного ризику. Виділені окремі види операційного ризику банку та розглянуті їх властивості та ознаки.

Ключові слова: операційний ризик, вид операційного ризику, категорія ризику, напрям класифікації, група операційного ризику, об'єкт ризику, джерело операційного ризику, тип можливих втрат.

Постановка проблеми. Існування операційного ризику завжди опосередковувало діяльність банківських установ. Специфіка здійснення банківських операцій, різноманітність банківських продуктів та послуг, їх склад і структура, а також особливості ведення бізнесу за різними напрямками внутрішньобанківської роботи зумовили диференціацію щодо реалізації та проявів такого явища, як операційний ризик. Кожен банк у своїй роботі стикається з певним видом операційного ризику, причому кожному виду притаманні свої ознаки, властивості, характеристики, методи оцінки та вимірювання, що у комплексі зумовлюють специфіку здійснення процесу управління операційним ризиком і побудову відповідної системи ризик-менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних підходів щодо розуміння сутності та значення операційного ризику у діяльності установ банківського типу належить як вітчизняним, так і іноземним науковцям. Зокрема, теоретичне визначення поняття "операційний ризик" та особливості його практичного застосування при здійсненні процесу управління ризиками в банку розглянуті у працях російських дослідників Т.В. Осипенка [7], М.А. Бухтіна [8], А.А. Лобанова та А.В. Чугунова. Серед вітчизняних вчених особливості побудови та впровадження системи операційного ризик-менеджменту досліджували Л.О. Примостка, А.Т. Кияк, А.Б. Камінський, О.В. Пернарівський та ін.

Мета статті – вивчення основних підходів до класифікації операційного ризику банку, аналіз різних видів операційного ризику з визначенням їх відповідних характеристик та ознак.

Виклад основного матеріалу. Існують різні підходи до класифікації операційного ризику. Зокрема, Базельський комітет з питань банківського нагляду виділяє сім категорій операційного ризику, охоплюючи

при цьому широке коло можливих загроз прояву дестабілізуючих факторів у функціонуванні банку. До категорій операційного ризику, які розглядає комітет належать: внутрішнє шахрайство; зовнішнє шахрайство; встановлений службовий порядок та безпека робочого місця; клієнти, продукти та практика ведення бізнесу; пошкодження фізичних активів; помилки у роботі та збої систем; виконання, передача та управління процесом.

Категорія "внутрішнє шахрайство". Дії, пов'язані з даною категорією, допускають обман, незаконне присвоєння власності або обхід інструкцій, процедур чи положень банку, включаючи розбіжності та різні підходи до подій, які мають принаймні одну внутрішню сторону. Приклади стосуються навмисних неточностей у відомостях за позиціями, крадіжку службовця та торгівлю інсайдера на особистому рахунку працівника.

Зовнішнє шахрайство. Загрози за даною категорією передбачають дії третьої сторони, припускають обман, незаконне присвоєння власності або обхід закону. Приклади містять пограбування, підробку документів, суми чеку або виписку чеків проти неінкасованої суми, збитки від діяльності комп'ютерних хакерів.

Встановлений службовий порядок та безпека робочого місця. Дії, які несумісні із законами чи договорами про працевлаштування, охорону здоров'я чи безпеку праці, що стали причиною оплати позовів про особисті травми чи позовів (заяв), що мають відношення до розбіжності або різних підходів до вирішення відповідних питань. Приклади стосуються компенсаційних претензій працівників, погіршення здоров'я службовців, а також порушення правил техніки безпеки, організації робочої діяльності, претензій до дискримінації та загальної відповідальності, наприклад, клієнт посковзнувся та упав в офісі.

Клієнти, продукти та практика ведення бізнесу. Дана категорія характеризується ненавмисним або недбалим виконання фахових зобов'язань перед конкретними клієнтами, включаючи вимоги, що базуються на загальній довірі, та інші відповідні вимоги, або з природи або з плану продукту. Приклади включають порушення, побудовані на загальній довірі, неправильному використанні конфіденційної інформації про клієнта, неправильній торговельній діяльності за банківським рахунком, відмиванні грошей та продажу недозволених продуктів.

Пошкодження фізичних активів – категорія, яка супроводжується втратою або понесенням збитків у фізичних активах внаслідок стихійного лиха чи інших подій. Приклади охоплюють тероризм, вандалізм, а також землетруси, пожежі та повені.

Категорія помилки у роботі та збої систем передбачає системні збої чи збої у роботі. Приклади включають апаратні та програмні збої, телекомунікаційні проблеми та проблеми, пов’язані з комунальними послугами.

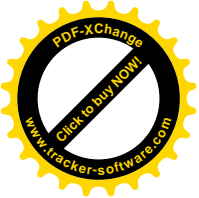
Категорія виконання, передача та управління процесом. Ризики даної категорії пов’язані з невдачами (помилками) при обробці, транзакції чи управління процесом та відносинами з торговими партнерами і постачальниками. Приклади включають помилки введення даних, помилки в управлінні заставою, неповну юридичну документацію, несанкціонований доступ до рахунків клієнта, неклієнтські партнерські недовиконання та суперечки (розходження) з постачальниками [1; 2].

У вищезрозглянутій класифікації комітет пропонує визначати операційний ризик як ризик втрат, що стали результатом неадекватних чи неефективних внутрішніх процесів, діяльність людей та технічних систем чи зовнішніх факторів. Дана класифікація визначає операційний ризик, включає при цьому юридичний ризик, зокрема ризик накладення штрафних санкцій зі сторони наглядових органів, а також ризики за комерційними договірними відносинами, але не включає стратегічний ризик і ризик втрати репутації. Крім того, комітет визнає наявність у ринковій практиці різних трактувань поняття “операційний ризик” та пропонує розглядати своє бачення як базове для формулювання банками та регуляторами власних більш якісних визначень, враховуючи специфіку їх профілю ризиків та функціонування систем ризик-менеджменту.

Також Базельський комітет вимагає, щоб банки ідентифікували та оцінювали операційний ризик, що характерний для всіх грошових продуктів, діяльності, процесів та систем, причому така ідентифікація та оцінка повинна проводитися на стадії просування продуктів, початку реалізації процесів тощо. Це потребує наявності достатніх даних, їх консолідації та звітування для доведення відповідності поставленим вимогам, а також залежить від швидкості з’єднання з базами даних і оптимізації операцій з пошуку даних [3].

За іншим підходом до класифікації видів операційного ризику виділяють чотири категорії і в межах них проводять дану класифікацію. До цих категорій належить персонал, процеси, системи та зовнішні фактори (табл. 1) [4].

Даний підхід до класифікації видів операційного ризику передбачає скорочення категорій поділу операційного ризику порівняно з підходом Базельського комітету, хоча він також характеризується охопленням широкого кола загроз прояву дестабілізуючих факторів у діяльності банку.

Таблиця 1

Категорії операційного ризику

№ пор.	Назва категорії операційного ризику	Вид операційного ризику
1	Категорія 1. Персонал	Ризик недобросовісного виконання службових обов'язків чи встановлених правил і процедур
		Ризик недостатньої кваліфікації працівників, які виконують відповідну операцію (ймовірність втрати коштів чи виникнення проміжних збитків у результаті низької кваліфікації працівників, які несуть відповідальність за виконання роботи на відповідних ділянках бізнес-процесу)
		Ризик недостатності ключових та (або) кваліфікованих працівників на конкретній ділянці роботи
		Ризик перенавантаження персоналу, що виконує певний обсяг (кількість) операцій, більше ніж це допускається психофізіологічними нормами
		Ризик шахрайства – ризик виникнення збитків (недоотримання прибутків) у результаті навмисних дій працівників
		Ризик допущення помилки
2	Категорія 2. Процеси	Ризик методології (технології) того чи іншого процесу, порядків, регламентів і методів розрахунку, тобто методологія реалізації того чи іншого процесу відсутня або застаріла та (або) не відповідає процедурі виконання процесу на практиці і вимагає оптимізації
		Відсутність (недосконалість) системи захисту інформації та (або) порядку доступу до інформації, неправильна організація інформаційних потоків у середині банку
3	Категорія 3. Системи	Технологічний ризик збоїв обладнання (банкомати, комп'ютерне і телекомунікаційне обладнання, тощо)
		Технологічний ризик збоїв (відмови) програмного забезпечення та інформаційних технологій
4	Категорія 4. Зовнішні фактори	Ризик несанкціонованого входження у процеси банку – електронні бази даних, архіви, сховища, приміщення офісу тощо
		Ризик зникнення активів (грошові засоби, безготівкові платежі, цінні папери, майно і т.д.)
		Ризик недобросовісних дій з боку клієнтів, користувачів, контр-агентів, тобто порушення зі сторони уповноважених осіб клієнтів (контрагентів), відмова від виконання контрактних зобов'язань
		Ризик представлення клієнтом недостовірної та (або) неповної інформації
		Ризик виникнення втрат і негативних ситуацій через техногенні катастрофи, природні катаклізми, війни, форс-мажорні обставини

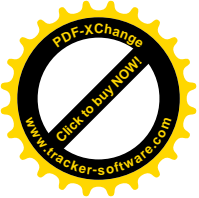
Ще один підхід передбачає виокремлення чотирьох основних видів операційного ризику. Першим видом є ризик, пов'язаний з витоком чи порушенням необхідних для бізнес-процесів інформаційних активів. Зокрема, навмисне чи випадкове знищення певних файлів автоматизованої банківської системи, що може зумовити неможливість виконання прийнятих на себе зобов'язань і нанесення шкоди своїм клієнтам. Другим видом операційного ризику є ризик використання у діяльності фінансової структури необ'єктивних і сфальсифікованих інформаційних активів, наприклад, фальсифікація платіжного доручення. Більш складнішими варіантами є підміна одного із учасників фінансової транзакції чи повтор раніше переданих платіжних документів. Третім видом операційного ризику згідно з даним підходом є ризик поширення невігідної або небезпечної для фінансової структури інформації. Цей ризик має достатньо багато проявів, починаючи від чуток, компромату та неправдивих свідчень, до витоку з банку певних документів, потрапляння яких у ЗМІ може призвести до збитків у банку. Четвертим видом ризику є ризик відсутності у керівництва фінансової організації об'єктивної і актуальної інформації. Даний вид ризику чітко проявляється відмовами в обслуговуванні, що призводить до відмови та простою відповідних компонентів автоматизованої системи банку [5].

Вищенаведена класифікація видів операційного ризику як об'єкта ризику визначає інформацію, охоплюючи не тільки взаємозв'язок ризиків з основними бізнес-процесами фінансової установи, але й належить до другорядних процедур, зокрема таких, як заміна головної сторінки web-сервера банку чи атаки, пов'язані із зараженням персонального комп'ютера оператора центру, опрацювання телефонних викликів (Call Center).

Інша класифікація видів операційного ризику містить такі групи (табл. 2) [6].

Вищерозглянута класифікаційна модель операційного ризику банківських установ передбачає виділення в окрему групу ризиків, які пов'язані з пошкодженням майна банку.

У працях російського вченого Т.В. Осипенка операційний ризик розглядається як ризик втрат, пов'язаних з недосконалістю організації внутрішньої діяльності, перш за все системи внутрішнього контролю, неадекватними процедурами роботи, помилками комп'ютерних систем тощо. Відповідно до даного визначення дослідник пропонує здійснювати класифікацію операційного ризику, виокремивши такі його види (табл. 3) [7, с. 57–60].

Таблиця 2

Види операційного ризику

№ пор.	Назва групи операційного ризику	Вид операційного ризику
1	Група 1. Ризики, пов'язані з людським фактором	Неправомірні дії персоналу (навмисні чи ненавмисні), помилки або шахрайські дії персоналу
		Порушення технології персоналом, тобто ризик здійснення операцій, що призводять до порушення встановлених процедур, прав клієнтів. Ризик затримок та істотного збільшення часу виробничого циклу
		Неадекватне управління персоналом чи ризики неефективного використання кадрових ресурсів, зниження продуктивності праці
2	Група 2. Ризики, пов'язані з відносинами з третіми особами	Ризик втрати клієнта у результаті незадоволення його спектром, якістю і вартістю пропонованих послуг (діяльність конкурентів)
		Скандали, пов'язані з керівництвом і персоналом компанії, або ризик порушення вимог компанії перед клієнтами, кредиторами, акціонерами
		Ризик, пов'язаний з взаємовідносинами з регулюючими органами
3	Група 3. Технологічні ризики та ризики організації процесу	Помилки системи внутрішнього контролю і ризики, пов'язані з його організацією
		Управлінські ризики або ризики неузгодженості чи помилок при управлінні банком
		Ризик помилок при веденні бухгалтерського обліку
		Використання і крадіжка конфіденційної інформації
		Ризик порушення системи безпеки
4	Група 4. Матеріальні (фізичні) ризики	Ризик, пов'язаний з втратами, пошкодженням матеріальних цінностей банку
		Ризик крадіжок майна, включаючи крадіжку грошей
5	Група 5. Інші зовнішні ризики	Ризик помилок податкового планування
		Правовий ризик
		Політико-економічний ризик країни
		Ризик втрати репутації, що проявляється зниженням довіри клієнтів та партнерів до банку та зниженням рівня клієнтської бази
		Ризик виникнення форс-мажорних обставин

Таблиця 3

Класифікація видів операційного ризику банку

№ пор.	Вид ризику	Характеристика ризику
1	Помилки системи внутрішнього контролю	Ризик втрат, пов'язаних з помилками при організації внутрішнього контролю
2	Ризик помилок та збоїв програмного забезпечення	Ризик втрат у результаті затримок і відповідного збільшення часу здійснення операцій, а також у результаті можливої реалізації операцій, що призводять до порушення прав клієнтів (контрагентів) та (або) збитку банку
3	Ризик збоїв у електронних системах комунікації	Ризик втрат у результаті затримок і відповідного збільшення часу здійснення операцій, а також у результаті можливої реалізації операцій, що призводять до порушення прав клієнтів/контрагентів та/або збитку банку
4	Помилки, шахрайство персоналу	Ризики втрат від помилок та (або) шахрайських дій персоналу з метою отримання незаконним шляхом певної фінансової нагороди: недотримання встановлених повноважень; порушення встановлених технологій; розкрадання; використання конфіденційної інформації та ін.
5	Управлінські ризики	Ризики втрат, що виникають внаслідок неузгодженості та (або) професійних помилок при управлінні банком у результаті: різносторонніх дій представників органів управління; неадекватного та (або) невчасного пред'явлення управлінської інформації; неадекватне управління кадровими та іншими ресурсами
6	Ризик помилок ведення бухгалтерського обліку	Ризик втрат, зокрема у вигляді штрафів зі сторони органів державного регулювання), у результаті недостовірного введення та (або) помилок бухгалтерського обліку
7	Податковий ризик	Ризик втрат, зокрема у вигляді штрафів з боку органів державного регулювання, у результаті недостовірного введення та (або) помилок податкового планування
8	Правовий ризик	Ризики втрат у результаті виникнення помилок при розробці внутрішніх нормативних актів через нечітке формулювання прав та відповідальності сторін, некоректне оформлення договорів, що призводить до збитків клієнта та (або) банку, збільшення зобов'язань банку
9	Ризик втрати репутації	Ризик втрат у результаті зниження довіри клієнтів і контрагентів до банку та прояв зменшення клієнтської бази

Продовж. табл. 3

№ пор.	Вид ризику	Характеристика ризику
10	Ризик втрати клієнтів у результаті незадоволення спектром, якістю та вартістю пропонованих банком послуг	Ризик втрат, що виникають у результаті прояву нових і збільшення якості фінансових інструментів та послуг, здешевлення використовуваної технології
11	Ризик втрати клієнтів через скандали з керівництвом або персоналом банку	Ризик втрат у результаті недовіри клієнтів і контрагентів до банку та прояв зниження рівня клієнтської бази
12	Ризик втрати клієнтів у результаті скандалів, що виникли з іншими акціонерами, клієнтами і контрагентами, у тому числі за зв'язок з кримінальними структурами та отримання доходів незаконним шляхом	Ризик втрат у результаті недовіри клієнтів і контрагентів до банку та прояв зниження рівня клієнтської бази
13	Політико-економічний ризик країни	Ризик фінансових втрат, обумовлених можливістю несприятливої зміни політичної та пов'язаної з нею економічної ситуації, законодавства і системи державного регулювання
14	Ризик виникнення форс-мажорних обставин	Ризик фінансових втрат банку, пов'язаних з виникненням надзвичайних обставин, непереборних сил природи (стихійні лиха, збройні конфлікти тощо)

У табл. 3 відображені такі види ризиків, як управлінські ризики та ризик втрати репутації банком, що за підходом Базельського комітету не розглядаються як складові операційного ризику.

Російський вчений М.А. Бухтін пропонує здійснювати класифікацію операційного ризику, виокремивши такі напрями, як об'єкт ризику, джерело ризику та тип можливих втрат. Виходячи з вищенаведеного підходу, дослідник виділяє такі види операційного ризику (рис. 4) [8].

Розглянутий підхід до класифікації операційного ризику значно відрізняється від попередніх критеріїв класифікації операційного ризику, які ми розглядали. Зокрема дана класифікація передбачає виокремлення таких напрямів поділу, як об'єкт ризику, джерело виникнення та тип можливих втрат, що у порівнянні з іншими підходами характеризувалися виокремленням напрямів, пов'язаних з людським фактором, перебігом внутрішньобанківських процесів, функціонуванням систем та факторами зовнішнього впливу на діяльність банку.

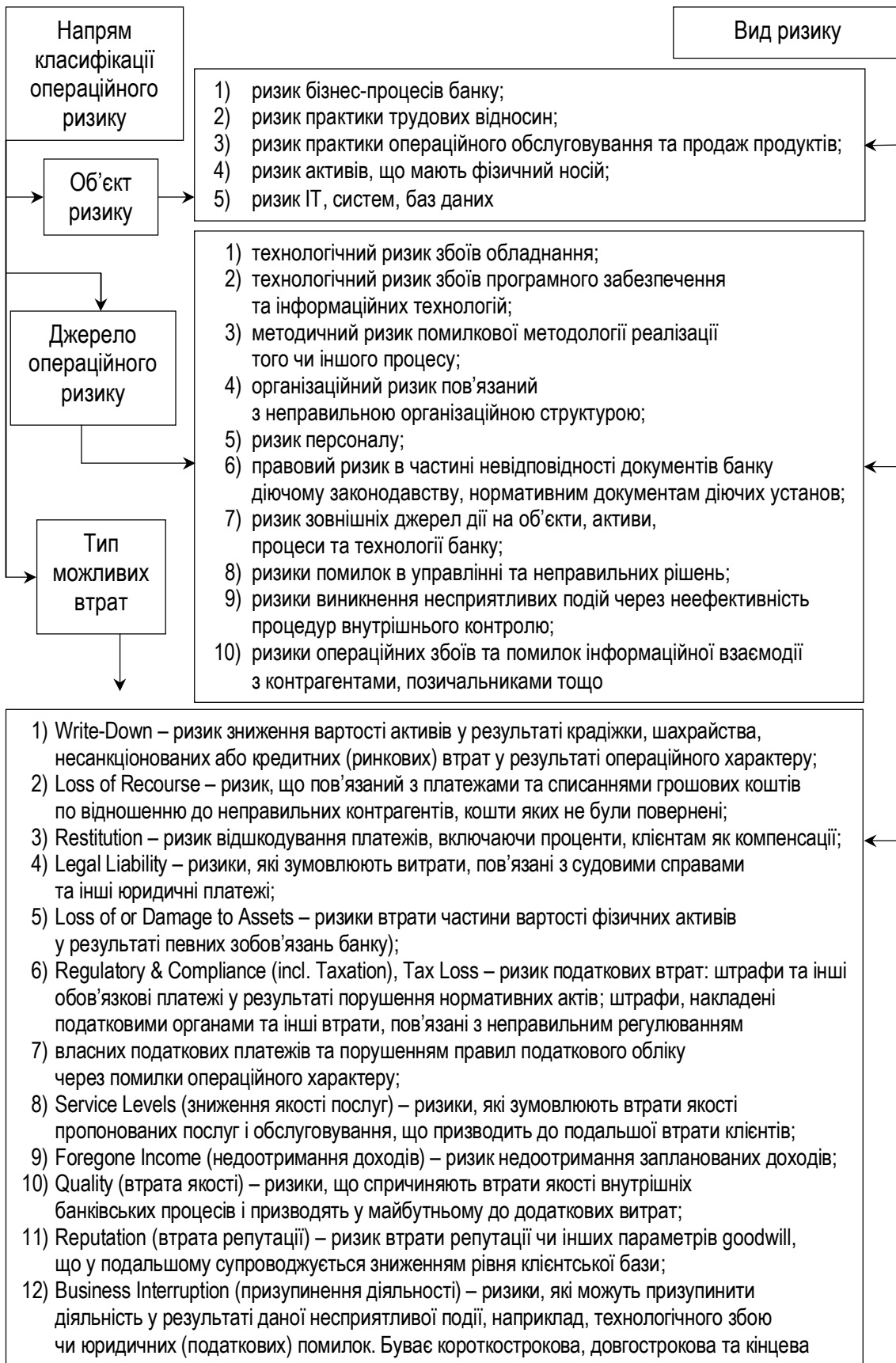

Рис. 1. Напрями класифікації операційного ризику

Висновки. Отже, розглянувши різні підходи до класифікації видів операційного ризику банку та вказавши на особливості їх прояву і реалізації, ми переконалися, що не існує єдиної класифікаційної моделі, яка б стала універсальною для застосування у роботі, яка пов’язана з управлінням операційним ризиком. Кожен банк відповідно до специфіки своєї роботи повинен самостійно визначити види операційного ризику, на які він наражатиметься у процесі здійснення своєї діяльності на основі вже сформованого досвіду роботи на ринку, а також адаптувати відповідну класифікацію до існуючих або готових до впровадження власних систем з управління ризиком.

Список літератури

1. Выважені методи для управління та контролю операційного ризику [Текст] / Базельський комітет з питань банківського нагляду. – Липень, 2002 р.
2. Операционные риски в материалах Базельского комитета по банковскому надзору [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.riskinfo.ru/analytics/16/>.
3. От операционного риска к операционному совершенству [Электронный ресурс] // Методический журнал “Расчеты и операционная работа в коммерческом банке”. – 2005. – № 6. – Режим доступа : http://www.reglament.net/bank/raschet/2005_6_article_1.htm.
4. RISQTECH ULTOR Ultimate Solution for Operational Risk Management [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ultor.ru/?code=risk_class.
5. Операционные риски и угрозы системам финансовых структур. // Методический журнал “Расчеты и операционная работа в коммерческом банке”. – 2005. – № 10 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.reglament.net/bank/raschet/2005_10_article_1.htm.
6. Токтабаева, А. М. Теоретические аспекты управления операционным риском в коммерческом банке [Электронный ресурс] / А. М. Токтабаева. – Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/4._SVMN_2007/Economics/18796.doc.htm.
7. Осипенко, Т. В. Построение комплексной системы управления банковскими рисками. // Деньги и кредит. – 2003. – № 12. – С. 49-61.
8. Бухтин, М. А. Этапы и технология создания системы операционного риск-менеджмента в российских банках [Текст] / М. А. Бухтин. – Материалы презентации конференции “Управление рисками в банках”. – М., 13.10.2005.

Summary

The article examines different approaches to the classification of operational risk. Properties and features of operational risk are shown of different types that chosen by the author.

Отримано 10.12.2010